

ДИНАМІКА ЗАХІДНОПОЛІСЬКОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ: ЛІНГВОГЕОГРАФІЧНИЙ ОПИС

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2 (46)

УДК 811.161.2'282.2'373.7(477.82)

DOI: 10.24144/2663-6840/2021.2(46).132-138

Мацюк З., Фенко М., Кулак М. Динаміка західнополіської фразеології: лінгвогеографічний опис; кількість бібліографічних джерел – 28; мова українська.

Анотація. У сучасній науковій парадигмі стала помітною тенденція до інтеграції здобутків різних напрямків і методологій у царині лінгвістики, внаслідок чого на перетині традиційних наук про мову виникає корпус нових сучасних напрямів. Одним із важливих і перспективних спрямувань геолінгвістичних досліджень ареальної фразеології є системне вивчення фразеологічного складу мови в діалектному континуумі.

У статті розглянуто фразеологічні варіанти компонента «*мелека*» як лексико-граматичні різновиди фразеологічної одиниці, які за тотожності загального значення й збереження образної основи допускають синонімічну заміну компонентів, видозміну їх порядкового розташування та граматичних форм. Усвідомлення співвіднесеності ареалу або мови з певним простором – територією, яка є за межами основного поширення мови (діалекту) дало змогу акцентувати увагу на лінгвістичній території. Зауважимо, що варіантні видозміни значно активніше виявлено в зонах географічної суміжності функційності ареальних фразеологічних одиниць, оскільки фразеологічний рівень підвладний не меншим (а можливо, і більшим) впливам констатуючих систем, ніж фонетика, морфологія або синтаксис.

Зіставне вивчення фразеологічних одиниць Західного Полісся в українському діалектному континуумі, полягає у виявленні та дослідженні їх спільних і відмінних особливостей, насамперед у з'ясуванні їх семантичної співвіднесеності, відтворення за допомогою фразеологічних аналогів або ж констатування безеквівалентності з наступним якомога точнішим відтворення їх змісту і стилістичного забарвлення засобами іншої говірки. Варіантність фразеологічних одиниць є наслідком постійних внутрішньомовних змін життя мовних одиниць чи дії позамовних чинників, тобто вужчого чи ширшого їх ситуативного або постійного соціального контексту, складовою якого є й феномен порубіжжя.

Ключові слова: лінгвогеографія, динаміка мовних одиниць, фразеологічна одиниця.

Постановка проблеми. Фразеологія – вагомий лінгвістичний феномен, у якій відображено бачення світу та всесвіту, національну культуру, звичаї і вірування, фольклорну й історичну спадщину. Жива народна мова наділена величезним внутрішнім потенціалом. Ця динамічна система постійно розвивається та збагачується фразеологічними одиницями різних структурних типів і семантичних полів. Фразеологізми, які належать різним ареалам мови, виявляють передусім відмінності семантичного плану, а структурні типи залишаються єдиними для всіх її варіантів. На думку О. Чердніченка, таке спостереження цінне, оскільки надає можливість стверджувати, що національне (етнічне) міститься саме в семантичному наповненні фразеологізму [Чердніченко 2007, с. 17].

Аналіз досліджень. Вивченню фразеологізмів присвятили свої праці такі відомі вітчизняні та зарубіжні вчені: Л. Авксентьєв, В. Архангельський, Н. Бабич, Ш. Баллі, Л. Булаховський, В. Виноградов, В. Даль, М. Демський, В. Жуков, А. Коваль, М. Коломієць, Б. Ларін, Ю. Лисенко, В. Мокієнко, О. Потебня, В. Різун, Л. Скрипник, М. Шанський, О. Шахматов, Л. Щерба та ін. Наукові студії присвячено діалектній фразеології – важливого джерелу поповнення загальнонародної та літературної мови (М. Демський, В. Чабаненко, А. Івченко, В. Ужченко, Д. Ужченко, Н. Коваленко, Г. Ступінська, Г. Доброльова та ін.). Генезу діалектних утворень та окремих діалектів висвітлено в працях І. Панькевича, М. Наконечного, І. Матвіяса, Й. Дзензелівського, П. Гриценка, К. Глуховцевої, Г. Мартинової,

О. Скопненка та ін., проте окремі положення щодо походження діалектів залишаються на рівні гіпотез, сумнівні через відсутність писемних джерел, інколи останнє вимагає аргументації.

У сучасній науковій парадигмі спостерігаємо тенденцію до інтеграції здобутків різних напрямків і методологій у царині лінгвістики, внаслідок чого на перетині традиційних наук про мову виникає корпус нових сучасних напрямів лінгвістики. Одним із важливих і перспективних вважаємо лінгвогеографію, спрямовану на дослідження ареальної фразеології з її системним вивченням. Термін просторова (ареальна) лінгвістика вперше з'явився у працях представників італійської неолінгвістичної школи М. Бартолі та Дж. Відосі «Основні положення просторової лінгвістики» (1943) та «Вступ у неолінгвістику» (1925) [Серебренников 1973, с. 120].

Українська геолінгвістика пройшла довгий і складний шлях – від першої у світі лінгвогеографічної карти К. Михальчука (1872) до великого багатокольорового національного Атласу української мови, принципи картографування якого загально-визнані та вже стали зразком для наслідування. Особливістю цього картографування є те, що одна карта часто подає стільки інформації, яку в інших атласах «розтягують» на три-чотири. Й. Дзензелівський розробив принципи картографування для регіональних атласів [Дзензелівський 1958, с. 8–9], виділивши протиставлення трьох рівнів: за коренями; за словотворчими формантами, а фонетичні та акцентні варіанти тих самих слів вважає за протиставлення третього рівня. Тепер залежить від

мети і завдань атласу, яке картографування вважається дворівневим, а яке додатковим. Так, для атласу Й. Дзедзелівського усі рівні картографування важливі, тут немає додаткових, оскільки заявлена праця як лінгвістичний атлас.

У 70–90-их роках В. Лавер розпочав активно картографувати фразеологізми та досліджувати зібраний фразеологічний матеріал із лінгвогеографічного аспекту. У статті «До питання про дослідження діалектної фразеології методом лінгвогеографії» (1978) уперше автор розглядає можливість укладання фразеологічних карт, зазначаючи, що зібраний ним фразеологічний матеріал дає підставу говорити про кілька типів лінгвістичних карт діалектних фразеологізмів, зокрема: карти на виявлення фразеологізмів, карти фразеологічних явищ і зведені карти. Перші два типи передбачають збір матеріалу та його картографування за наявністю тих чи тих фразем і за двома ступенями опозицій. На зведених картах за допомогою ізоглос зазначено межі та ареали поширення багатьох фразеологічних явищ. У коментарях до карт наведено ілюстративний матеріал, загальні й часткові зауваження семантичного, структурного, історико-часового характеру, які не відображено на карті та паралелі з друкованих джерел, посилання на інші карти тощо [Лизанець 2020, с. 370].

Однак проблема визначення специфіки фразеологізму, опису фразеологічного матеріалу з погляду лінгвістичної географії залишається не достатньо вивченою в українській лінгвістиці. Сучасні лінгвогеографічні дослідження спрямовані на вплив життя мови в її динаміці, у просторі та часі, урахування зміни, зароджені в просторі, а час тільки їх фіксує. Саме у просторі вони в основному закономірно виникають, розвиваються і занепадають. Прийнятно розрізняти дві діалектних зміни: зовнішні (екстралінгвальні) і внутрішньомовні (інтралінгвальні). До зовнішніх належать: історичні події, демографічні зрушення тощо; а до внутрішньомовних зараховуємо загальнолінгвальні процеси: (мовну економію, зміни в європейських мовах, специфіку артикуляції, залежна від природних чинників тощо).

Мета статті, завдання. Метою нашого дослідження є аналіз фразеологічних одиниць із компонентом «*лелека*» в українських говірках з огляду на їх варіативність, походження, функційність. Відповідно до поставленої мети сформульовано завдання: 1) дослідити склад та семантичну структуру ареальних фразеологічних одиниць тематичної групи «народження дітей» в українському ареальному просторі; 2) проаналізувати функційність фразеологічного компоненту «*лелека*» в загальноукраїнському діалектному континуумі; 3) установити фразеологічне поширення означених фразем поза межами України, їх походження та сучасну діалектну належність. Джерельною базою дослідження послужили власні записи живого мовлення, а також лексикографічні джерела української літературної мови, дані діалектних словників, атласів тощо.

Методи та методика дослідження – становить систему взаємопов'язаних наукових методів

і прийомів, а саме: метод картографування; метод фразеологічного аналізу; метод аналізу внутрішньої форми фразеологічних одиниць; метод компонентного аналізу; зіставний метод; метод лінгвістичного дослідження з прийомами спостереження над емпіричним матеріалом; порівняльний метод із прийомами лінгвокультурологічного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Діалектну мову вважаємо найбільш відкритою порівняно з іншими структурними рівнями, потенційною для змін і внаслідок власне екстралінгвальних та інтралінгвістичних чинників. Саме тому з'ясування активних процесів, що супроводжують функційність діалектної лексики, залишається актуальним завданням сучасної лінгвістики, оскільки уможливує спостереження над перебудовою лексичної системи діалектів, дає змогу вирізнити архаїчні й інноваційні явища, спрогнозувати подальший розвиток говірок [Мартінова 2016, с. 57]. Лексика діалектів засвідчує рухливість мовної системи, її здатність адаптуватися до різних змін, що породжує інновації, зумовлює динаміку «компонентного складу синонімічних рядів, гнізд у діалектних системах, вербального наповнення лексичної організації семем» [Глуховцева 2005, с. 361], і водночас збереження архаїчних назв, пов'язаних із матеріальною та духовною культурою мовців.

Відомо, що лінгвістична географія здебільшого використовує метод картографування, тоді як методологічна основа ареальної лінгвістики ще не до кінця розроблена та викликає багато суперечок серед лінгвістів. На наш погляд, варто здійснювати фіксацію, опис і нанесення фразем на карту з мотиваційним супроводом семантики означених одиниць. Домінантним вважаємо урахування міфологічно-звичаєвих уявлень наших предків, утілених у фразеологізмах. Саме тому на прикладі фразем з компонентом «*лелека*» (та її варіантами *бузько*, *бузьок*, *бусько*, *бусьок*, *бусел*, *бусол*, *буслик*, *боцян*, *боцюн*) ми спробуємо не лише унаочнити поширення аналізованих одиниць, а водночас подати семантико-мотиваційний коментар і провести паралелі між фраземами, поширеними на суміжних територіях до Західного Полісся.

Лелека – один із найбільш шанованих у народній культурі «священних» птахів; символу людської душі, посередник між небом і людьми. Загальною для всіх слов'ян назви немає. Праслов'янський діалектизм **boľjanь* поширений у західнослов'янському мовному ареалі; у східних слов'ян – біл., укр. *бусел*, *бусень* (можливо, тюркського походження), рос. *аист* (етимологія невідома). Трапляються назви, які мають звуконаслідувальний характер: укр. *клек*, пол. *klekotka*, кашуб. *klobocon*, зокрема можливо, укр. *лелека*, серб. *лелек*, болг. *лелек* тощо. Деякі із назв *лелеки* мають спільне походження із назвою журавля (рос. *жорав*, біл. *вєсялок* «*аист*», укр. *гайстер*, пол. *hajster*), що підтверджено позамовними чинниками [Славянские древности 1995, с. 99].

Найчастіше в українському континуумі вживані варіанти: *бузьок*, *буслик*, *бусько*, *бусьок*, *боцюн* (поліс.). Закарпатсько-гуцульсько-наддністрянсько-поліські паралелі: *ббзько* «лелека»: Бузько [Букварь.

Читайте и пишЭть 1937, с. 63]; пор.: *бóзько* ід. у гуцульських [Гуцульські говірки: короткий словник 1997, с. 30], наддністрянських говірках [Шило 2008, с. 60]. Пор. також *бузькі* = рос. *аистъ* [Словарь українського язика 1907–1909, I, с. 108]. У словнику за ред. Б. Грінченка лексема *бузькі* взята із праці І. Верхратського «Початки до уложення номенклатури і терминології природописної, народнєй». Лексему *бузькі* 'лелека' фіксує СУМ *з ремаркою діал., подаючи ілюстрації з творів І. Франка, І. Вільде, а також зі словника М. Номиса [СУМ 1971–1980, I, с. 251]. У «Словнику західнополіських говірок» Г. Аркушина зафіксоване слово із таким же значенням, пор.: *бузько* [б'óz'ко], -а, і., орн. 'те, що боцюн', 'лелека' [Аркушин 2000, I, с. 35].

Чільне місце в українській етнокультурі посідає «журавлина тема». На Західному Поліссі улюбленим птахом, який виконує цю відповідальну місію, є лелека. Його назвали на честь божества добра і кохання – Леля. А як відомо – від кохання народжуються діти. От і приносить їх у наші домівки лелека. Уважали, що Лель живе у душі доброї людини, а лелека мостить гніздо на подвір'ї добрих людей. Якщо згадаємо, що, за повір'ям, він приносить дітей, то стане зрозумілим, чому бог шлюбу і кохання в давніх українських і польських піснях зветься Лель, а скіфський бог плодючості – Гайстеріс.

Загалом твердження «Дітей приносить лелека» вважається одним із найпопулярніших у фольклорі європейських народів. Лелека витягає їх із болота, із моря, приносить у корзині, кидає в дім через димохід: *дітей бусел приносить; бусель принес да спустил у коробци; бусько с кубла выкышув; бусько у комин кинуу* (брест.); *бусел приніс і вкинув через димарь* (рівнен.) [Виноградова 1999, с. 235–239]. Діти просять лелеку принести їм братика чи сестричку: «Буську, буську, принеси мені Маруську!» Дитину слід чекати там, де кружляє лелека, до кого часто прилітає на поле [Славянская мифология 1995, с. 30].

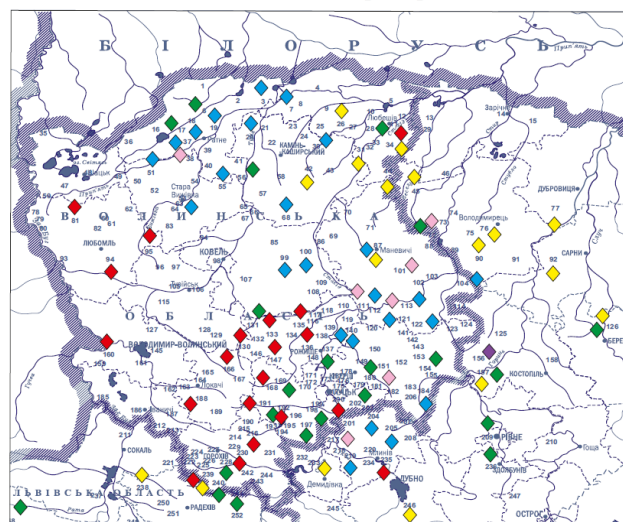
Ставлення до лелек на Західному Поліссі дещо інше. Наші дідусі, бабусі завжди чекали цих птахів із нетерпінням, уважаючи їх символом весни, сонця і родинного добробуту. У народі кажуть: «Де бузьки водяться, там щастя родиться». Тому чекали, щоб поряд неодмінно селилися лелеки. Коли чепурили після зими обійстя, на дерева і хліви клали дерев'яні колеса від воза – для лелечих гнізд.

На Волині та Підляшші на Благовіщення до прильоту лелек випікали хлібець у вигляді лапки лелеки (*буснева, буслова, бузькова лапа*), на з.-біл.

Поліссі або Підляшші, окрім того, печуть хліб у вигляді борони, серпа (рідше плуга, сапи), і з ним діти виходять «закликати» лелеку: «*Бусьнику, бусьнику, вось дэ твоя лапка! Прылэты й ухопы и назад полэты!»* (волин., ПА), «*Бусько, бусько на тоби галэпу* (хлібець у вигляді лапи лелеки), *а мыни дай жыта копу, на тоби борону, дай мыни жыта сторону. На тоби сырпа, дай мыни жыта снопа»* [Славянские древности 1995, с. 99].

Жителі Західного Полісся вірили, що лелека приносить дітей у дзьобі, хоча ніхто не може сказати, чому саме цього птаха почали асоціювати з народженням дитини. На нашу думку, причину слід шукати в релігійності українців і сакральності аналізованого символічно-образного конкретизатора. Існує прадавнє повір'я, що лелеки відносять в Ірій (Рай) душі померлих предків, а вертаючись назад, приносять дітей, тому навесні їх нетерпляче чекали [Вирій, 140–144]. Через те найбільше дітей народжувалося на початку весни, коли прилітали лелеки: *бусли/н'етко врудилос'* 'про немовля' [Мацюк 2013, с. 304].

ЛЕЛЕКА – БОЦЮН – БУСЕЛ – БУЗЬКО – ЖУРАВЕЛЬ – АІСТ – 'про народження дитини'

- ◆ **ЛЕЛЕКА**
лелека приніс [лелека прин'іс] (6, 17, 56, 72, 126, 154, 156, 157, 169, 173, 179, 180, 197, 209, 228, 236, 240, 248) || [лелека принесла] (131, 241, 198, 192) || [лелека принесла] (28)
- ◆ **БОЦЮН**
боцян залігав / приніс [боц'ян залігав] (138) || [боц'ян прин'іс] (130, 138) || [боц'он прин'іс] (11, 95, 239)
боцюн приніс [боц'ун прин'іс] (81, 94, 95, 116, 133, 147, 160, 166, 168, 188, 191, 193, 195, 200, 216, 230) || [прин'іс боц'ун] (73, 82, 133, 177, 197, 217, 230, 235)
- ◆ **БУСЕЛ**
бусел приніс [бусел прин'іс] (30, 68, 87, 99, 100, 112, 121, 122, 138, 140, 184, 204, 205, 219) [бус'ол прин'іс] (63, 55, 51, 37, 104) || [бусул' прин'іс] (19) || [бусел' прин'іс] (3, 7, 18, 20)
бусел пікниув [бус'ол п'юд'інув] (104)
чихотливий бусел приніс на кубло [чихотливий бусел прин'іс на кубло] (113)
- ◆ **БУЗЬКО**
бузько приніс [бузько прин'іс] (26, 31, 42, 44, 77, 87, 90, 92, 233, 238) || [бус'ок прин'іс] (157, 126) || [бузько прин'іс] (34, 45, 76) || [бус'ки принесла] (239, 246)
- ◆ **ЖУРАВЕЛЬ**
журавель приніс [журавель' прин'іс] (37, 72, 101, 111, 113, 181, 217)
- ◆ **АІСТ**
аіст приніс [аіст прин'іс] (156)

Слово *лелека* прийшло до нас із південних країв, із кримсько-татарської мови. Варіанти поширення цих фразем на Західному Поліссі представлені на карті. Найпоширенішим фразеологічним компонентом є *лелека*, що зафіксовано в українському діалектному мовленні:

◆ - у західнополіській фразеології: лелека приніс [лелека прин'іс]; [лелека принесла]; [ли/лека принесла] 'про народження дитини' [Мацюк 2020, с. 258];

- у східнолужанських і степових говірках Донбасу: лелек приніс; лелека завітав; лелека навідався; лелека принесла; лелека принесла на поріг дома; лелека приніс; лелека приніс з теплих країв; лелека приніс у кошику; лелеки принесли; прилетіла лелека 'про народження дитини' [Ужченко 2013, с. 301]; прилетів лелека, тебе приніс; примітити лелеку, евф. 'бути вагітною' [Ужченко 2013, с. 303];

- у подільських та суміжних говірках: лелека приніс кого [лел^лека при^н'іс] 'відповідь на дитяче питання «Звідки мене взяли?»' / лелека ~ [ли^лека при^н'іс]; лелека принесла кого [лел^лека при^несла] 'відповідь на дитяче питання «Звідки мене взяли?»' [Коваленко 2019, с. 184];

- у східноподільських говірках: лел^лека при^н'іс; лел^лека при^несла 'народити дитину (відповідь для дітей на питання: «Звідки я взявся?»)' [Тищенко 2014, с. 116].

Назви *бузько*, *бусел*, *бусол*, *буслик*, *боцян* – різновиди одного слова, що є в польській, словацькій мовах. А *буслик*, *бусленятко* – це пестливі значення від *бусол*. Найбільше поширення цих варіантів фіксуємо на Західному Поліссі:

♦ - у західнополіській фразеології: боцян залітав / приніс [боц'ан зал'ітав] || [боц'ан при^н'іс] || [боц'он при^н'іс]; боцян приніс [боц'ун при^н'іс] || [при^н'іс 'боц'ун] 'про народження дитини' [Мацюк 2020, с. 53];

♦ - у західнополіській фразеології: бусел приніс [бусел при^н'іс] [бус'ол при^н'іс] || [бусил' при^н'іс] || [бусен' при^н'іс]; бусел підкинув [бус'ол пудк'інув] [Мацюк 2020, с. 61]; чихотливий бусел приніс на кубло [чихотливи^л'бусел при^н'іс на кубло] 'про народження дитини' [Мацюк 2020, с. 62];

♦ - у західнополіській фразеології: бузько приніс [бус'ко при^н'іс] || [бус'ок при^н'іс] || [бус'ко при^н'іс] || [бус'ки при^несли] 'про народження дитини' [Мацюк 2020, с. 62];

- у подільських та суміжних говірках: у подільських та суміжних говірках: приніс бузьок *кого* [при^н'іс 'буз'ок] 'про народження дитини' / ~ бузька [при^н'іс 'буз'ка]; грати бузька [г'рати 'буз'ка] 'прикидатися дурником' [Коваленко 2019, с. 46];

- у східноподільських говірках: бус'о при^н'іс 'народити дитину (відповідь для дітей на питання: «Звідки я взявся?»)' [Тищенко 2014, с. 116];

- у лемківських говірках Східної Словаччини: нус як боцянув дзьобок у кого. 'довгоносий' [Вархол 1990, с. 93];

- у лемківських говірках: нус як боцянув дзьобок 'хто-небудь має довгий ніс' [Ступінська 2013, с. 161].

Журавлями лелек називають восени, коли вони летять на південь, а під час повернення весною їх кличуть веселиками:

♦ - у західнополіській фразеології: журавель приніс [журавел' при^н'іс] 'народити дитину' 'про народження дитини' [Мацюк 2020, с. 175];

- у східнословобожанських і степових говірках Донбасу: журавель на крилах приніс; журавель приніс; журавлика вловили (піймали), евф. 1) 'про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми)'. 2) 'вагітна' [Ужченко 2013, с. 208];

- у східноподільських говірках: жура^лвел' при^н'іс 'народити дитину (відповідь для дітей на питання: «Звідки я взявся?»)' [Тищенко 2014, с. 116].

Чорногуз – це давня українська назва, вона вказує на колір птаха: біла шия, груди, вся передня частина тулуба, лише чорний хвіст (гуз):

- у східнословобожанських і степових говірках Донбасу: чорногуз підкинув, евф. 'про народження дитини (перев. у розмові з малими дітьми)' [Ужченко 2013, с. 527];

- у східноподільських говірках: чорно^лгуз при^н'іс 'народити дитину (відповідь для дітей на питання: «Звідки я взявся?»)' [Тищенко 2014, с. 117].

Назва лелеки – «гайстер», тобто «білий птах з чорною відзнакою» поширена в західних областях України, походить вона з німецької мови, означає «велика сорока».

У Східній Україні дуже часто вживають русифіковану назву *аїст*: *аїст приніс*. Цей варіант В. Ужченко та Д. Ужченко фіксують у 49 населених пунктах [Ужченко 2005, с. 348].

♦ - у західнополіській фразеології: аїст приніс [аїст при^н'іс] 'про народження дитини' [Мацюк 2020, с. 23];

- у східнословобожанських і степових говірках Донбасу: аїст прилетів, аїст приніс, аїст приніс на крилах, аїст пролітав, аїст приніс, аїст упустив, аїсти принесли, аїста зловили, аїст у клюві приніс – перев. у розмові з малими дітьми; в основі виразу – вірування, що аїсти приносять дітей [Ужченко 2013, с. 36]; аїст круг почоту зробив, евф. 'про новонародженого' [Ужченко 2013, с. 35]; аїста ждати евф. 'бути вагітною, чекати дитину'; щоб не довелося вам довго аїста ждати! 'добре побажання народити дитину' [Ужченко 2013, с. 36];

- у східноподільських говірках: аїст при^н'іс 'народити дитину (відповідь для дітей на питання: «Звідки я взявся?»)' [Тищенко 2014, с. 116].

Цей птах має в Україні багато народних назв. *Лелека* і *чорногуз* поширені більше в центральних, східних і південних областях. Перша з них стала офіційною науковою. На Поліссі найбільше вживана назва *бусол*, на Волині – *боцян*, *боцян*, у Галичині та на Поділлі частіше вживано *бузько*, *бузьок*. У північно-східних і центральних областях трапляється також назва *гайстер*. У районах, що межують із Росією, нерідко вживається й російська назва *аїст*. Крім цих найбільш поширених наймень та різноманітних похідних від них (*бусько*, *бушель*, *бушля*, *бусень*, *буцян*, *аїстер*, *гаїстер*, *чорногуз* тощо), можна знайти також чимало таких, що трапляються тільки в говорах окремих місцевостей – *жабоїд* (Полісся), *длекотень* (Чернігівщина), *бовдур* (Сумщина), *неклеїка* (Харківщина), *веселик* (Житомирщина), *гова* (Закарпаття), *кукостверк* (Буковина) та ін. Іноді лелеку називають також *журавлем*, однак тут уже важко сказати, чи це одна з місцевих назв, чи інформатори просто плутають птахів.

Очевидно, відлунням давніх вірувань про те, що білий лелека – це перетворена людина, є персоналіфікація назв цього птаха. В українському і білоруському Поліссі його нерідко називають Іваном, Василем, Максимом і т.п. Іноді людське ім'я дається навіть конкретному птахові. На Житомирщині вважають, що кожен лелека має якесь людське ім'я, і якщо його правильно назвати, покликавши птаха, то він підніме голову.

Висновки. Отже, фразеологізм як об'єкт лінгвістичних досліджень із позицій лінгвогеографії, лінгвокультурології, етнокультурології є мовним знаком специфічної природи і структури, що уможливають дослідження особливості культурної знакової функції фразеологізмів й визначення місця й роль фразеології у концептуалізації світу, створенні національно маркованої моделі на мовному рівні.

Проаналізувавши фраземи з компонентом «лелека» (та її варіанти *бузько, бузьок, бусько, бу-*

сьок, бусел, бусол, буслик, боцян, боцюн), можемо стверджувати, що їх поширення входить не тільки до складу сучасної української літературної мови, а й є інтердіалектними, адже наявні у більшості українських говірок. Крім того, зафіксовано наявність лексичних дуплетів, синонімічних рядів, до складу яких, окрім споконвічних найменувань, входять і запозичені з інших мов, здебільшого з російської мови або через її посередництво з німецької та ін.

Література

1. Аркушин Г. Дворівневе та додаткове картографування у регіональних атласах. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. 2008. Вип. 12. С. 58–60.
2. Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок: у 2 т. Луцьк: Ред.-вид. відд. «Вежа» Волинського держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000.
3. Атлас української мови: У трьох томах. Київ: Наукова думка, 1984–2001.
4. Букварь. Читайте и пишЭть / уложили А. Маркуш і Ю. Ревай. Прага: Держ. в-во, 1937. 70 с.
5. Вархол Н., Івченко А. Фразеологічний словник лемківських говірок Східної Словаччини. Братіслава; Пряшів 1990. С. 61.
6. Виноградова Л.Н. Народная фразеология, объясняющая, откуда берутся дети. *Фразеология в контексте культуры*. Москва: Языки рус. культуры, 1999. С. 235–239.
7. Вирій – назва раю, де росте світове Дерево життя. Електронний ресурс. Режим доступу: Вирій – назва раю, де росте світове Дерево життя / Мамаєва Слобода (mamajeva-sloboda.ua)
8. Глуховцева К.Д. Динаміка українських східнословобожанських говірок. Луганськ, 2005. 361 с.
9. Гуцульські говірки: короткий словник [відповідальний редактор Я. Закревська]. Львів, 1997. 232 с.
10. Дзедзелівський Й.О. Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР. Част. I. Ужгород, 1958. 18 с. + 133 карти.
11. Коваленко Н. Фразеологічний словник подільських і суміжних говірок. Кам'янець-Подільський, 2019. 412 с.
12. Лизанець П. Професор Василь Іванович Лавер – людина, вчений, педагог (до 90-річчя від дня народження). *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія Філологія. Вип. 1 (43). 2020. С. 370.
13. Мартинова Г. Архаїзми та інновації в діалектних словниках як відображення динаміки говірки. *Gwary Dział. vol. 8*. 2016. S. 57–66.
14. Мацюк З.С. Що сільце, то нове слівце: словник фразеологізмів Західного Полісся. Луцьк, 2013. с. 304.
15. Мацюк З.С. Говорити як медок варити: словник фразеологізмів Західного Полісся та суміжних територій. Луцьк: Вежа-Друк, 2020. 688 с.
16. Мацюк З.С. Із народу не викинеш: діалектний словник фразеологізмів, Луцьк, 2006. 134 с.
17. Піпаш Ю.Ю., Галас Б.К. Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області). Ужгород, 2005. 266 с.
18. Серебренников Б.А. О содержании терминов «лингвистическая география» и «ареальная лингвистика». *Общее языкознание: Методы лингвистических исследований*. Москва, 1973. С. 120–155.
19. Славянская мифология: Энциклопедический словарь / Научн. ред.: В.Я. Петрухин и др. Москва: ЭЛЛИС ЛАК, 1995. 416 с.
20. Славянские древности: Этнолингвистический словарь: В 5 т. / Под ред. Н.И. Толстого. Москва: Междунар. отношения. Т. 1. 1995. 579 с.
21. Словарь украинского языка. Собранный редакцией журнала «Киевская Старина» [редактировал, съ добавленіемъ собственныхъ матеріаловъ, Б. Д. Гринченко]. Томъ I–IV. Киевъ, 1907–1909.
22. Словник української мови: в 11 т. Київ: Наукова думка, 1971–1980.
23. Ступінська Г.Ф., Битківська Я.В. Фразеологічний словник лемківських говірок. Тернопіль, 2012. с. 193.
24. Тищенко Т. Східноподільський родильний обряд: лексикографічний і текстовий опис: навч. посіб. Умань, 2014. 382 с.
25. Ужченко В., Ужченко Д. Фразеологічний словник східнословобожанських і степових говірок Донбасу. 5-те вид. Луганськ: Альма-матер, 2005. 348 с.
26. Ужченко В., Ужченко Д. Фразеологічний словник східнословобожанських і степових говірок Донбасу. 4-те вид. Луганськ, 2002. 263 с.
27. Чередниченко О. Про мову і переклад. Київ: Либідь, 2007. 247с.
28. Шило Г. Наддністрянський регіональний словник. Львів – Нью-Йорк: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. 288 с.

References

1. Arkushyn H. (2008) Dvorivneve ta dodatkove kartohrafuvannia u rehionalnykh atlasakh [Two-level and additional mapping in regional atlases]. *Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva*. Vyp. 12. S. 58–60 [in Ukrainian].
2. Arkushyn H.L. (2000) Slovnyk zakhidnopoliskykh hovirok: u 2 t. [Dictionary of Western Polissia dialects]. Lutsk: Red.-vyd. vidd. “Vezha” Volynskoho derzh. un-tu im. Lesi Ukrainky [in Ukrainian].
3. Atlas ukrainskoi movy: U triokh tomakh [Atlas of the Ukrainian language]. Kyiv: Naukova dumka, 1984–2001 [in Ukrainian].
4. Bukvar. Chytaite i pishEt [Primer. Read and write] / ulozhyly A. Markush i Yu. Revai. Praha: Derzh. v-vo, 1937. 70 s. [in Ukrainian].
5. Varkhol N., Ivchenko A. (1990) Frazеологичний словник лемківських говірок Східної Словаччини [Phraseological Dictionary of the Lemko Dialects of Eastern Slovakia]. Bratislava; Priashiv. S. 61 [in Ukrainian].
6. Vynohradova L.N. (1999) Narodnaia frazeologhiia, ob’iasniaiushchaia, otkuda berutsia dety [Folk phraseology explaining where children come from]. *Frazeologhiia v kontekste kultury*. Moskva: Yazyky rus. kultury. S. 235–239 [in Russian].
7. Vyrii – nazva raiu, de roste svitove Derevo zhyttia [Virius – the name of paradise, where the world Tree of Life grows]. *Elektronnyi resurs. Rezhym dostupu: Vyrii – nazva raiu, de roste svitove Derevo zhyttia / Mamaieva Sloboda (mamajeva-sloboda.ua)* [in Ukrainian].
8. Hlukhovtseva K.D. (2005) Dynamika ukrainskykh skhidnoslobozhanskykh hovirok [Dynamics of Ukrainian Eastern Slobozhanshchyna Dialects]. Luhansk. 361 s. [in Ukrainian].
9. Hutsulski hovirky: korotkyi slovnyk [Hutsul dialects: a short dictionary]. Lviv, 1997. 232 s. [in Ukrainian].
10. Dzendzelivskiy Yo.O. (1958) Lihvistychnyi atlas ukrainskykh narodnykh hovoriv Zakarpatskoi oblasti URSR [Linguistic atlas of Ukrainian folk dialects of the Transcarpathian region of the Ukrainian SSR]. Ch. I. Uzhhorod. 18 s. [in Ukrainian].
11. Kovalenko N. Frazеологичний словник подільських і суміжних говірок [Phraseological Dictionary of and related dialects]. Kamianets-Podilskyi, 2019. 412 s.
12. Lyzanets P. (2020) Profesor Vasyl Ivanovych Laver – liudyna, vchenyi, pedahoh (do 90-richchia vid dnia narodzhennia) [Professor Vasyl Ivanovych Laver – a man, scientist, teacher]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia Filolohiia*. Vyp. 1 (43). S. 370 [in Ukrainian].
13. Martynova H. (2016) Arkhaizmy ta innovatsii v dialektnykh slovnykakh yak vidobrazhennia dynamiky hovirky [Archaisms and innovations in dialectal dictionaries as a reflected patois dynamics]. *Gwary Dziś*. vol. 8. S. 57–66 [in Ukrainian].
14. Matsiuk Z.S. (2013) Shcho siltse, to nove slivtse: slovnyk frazeologizmiv Zakhidnoho Polissia [Words Differ in Different Villages: Phraseological Dictionary of Western Polissia]. Lutsk. S. 304 [in Ukrainian].
15. Matsiuk Z.S. (2020) Hovoroty yak medok varyty: slovnyk frazeologizmiv Zakhidnoho Polissia ta sumizhnykh terytorii [Saying aptly: a dictionary of Western Polissia phraseological units]. Lutsk: Vezha-Druk. 688 s. [in Ukrainian].
16. Matsiuk Z.S. (2006) Iz narodu ne vykynesh: dialektnyi slovnyk frazeologizmiv [It’s impossible to leave it out from a national heritage]. Lutsk. 134 s. [in Ukrainian].
17. Pipash Yu.Yu., Halas B.K. (2005) Materialy do slovnyka hutsulskykh hovirok (Kosivska Poliana i Rosishka Rakhivskoho raionu Zakarpatskoi oblasti) [Materials for the dictionary of Hutsul dialects]. Uzhhorod. 266 s. [in Ukrainian].
18. Serebrennykov B.A. (1973) O soderzhanyy termynov “lynhvystycheskaia geohrafiia” y “arealnaia lynhvystyka” [On the content of the terms “linguistic geography” and “areal linguistics”]. *Obshchee yazykoznanie: Metody lnhvistycheskikh issledovaniy*. Moskva. S. 120–155 [in Russian].
19. Slavianskaia myfolohiia: EntsiklopedycheskiY slovar [Slavic Mythology: Encyclopedic Dictionary] / Nauchn. red.: B.Ya. Petrukhyn y dr. MOSKVA: ЭЛЛЫС LAK, 1995. 416 s. [in Russian].
20. Slavianskye drevnosti: Etnolnhvystycheskiy slovar [Slavic Antiquities: Ethnolinguistic Dictionary]: V 5 t. / Pod red. N.Y. Tolstogo. Moskva: Mezhdunar. otnosheniya. T. 1. 1995. 579 s. [in Russian].
21. Slovar ukrainskoho yazyka [Dictionary of the Ukrainian language]. Sobrannyi redaktsiei zhurnala “Kievskaiia Staryna” [redaktiroval, s’ dobavleniem sobstvennykh materialov, B.D. Hrynchenko]. T. I–IV. Kiev. 1907–1909 [in Ukrainian].
22. Slovnyk ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language]: v 11 t. Kyiv: Naukova dumka, 1971–1980 [in Ukrainian].
23. Stupinska H.F., Bytkivska Ya.V. (2012) Frazеологичний словник лемківських говірок [Phraseological Dictionary of the Lemko Dialects]. Ternopil. S. 93 [in Ukrainian].
24. Tyshchenko T. (2014) Skhidnopolidskiy rodylnyi obriad: leksykohrafichnyi i tekstovyi opys [East Podolsk maternity rite: lexicographic and textual description]; navch. posib. Uman. 382 s. [in Ukrainian].
25. Uzhchenko V., Uzhchenko D. (2005) Frazеологичний словник східнослобожанських і степових говірок Донбасу [Phraseologically-Variable Dictionary of Eastern Slobozhanshchina of the 19th Century]. 5-te vyd. Luhansk: Alma-mater. 348 s. [in Ukrainian].
26. Uzhchenko V., Uzhchenko D. (2002) Frazеологичний словник східнослобожанських і степових

hovirok Donbasu [Phraseologically-Variable Dictionary of Eastern Slobozhanshchyna of the 19th Century]. 4-te vyd. Luhansk. 263 s. [in Ukrainian].

27. Cherednychenko O. (2007) Pro movu i pereklad [About language and translation]. Kyiv. 247s. [in Ukrainian].

28. Shylo H. (2008) Naddnistrianskyi regionalnyi slovnyk [Above the Dniester regional dictionary]. Lviv – New-York: Instytut ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy. 288 s. [in Ukrainian].

DYNAMICS OF WESTERN POLISSIA PHRASEOLOGICAL UNITS: LINGUOGEOGRAPHICAL DESCRIPTION

Abstract. In the modern scientific paradigm the tendency to integration of achievements of various directions and methodologies in the field of linguistics became noticeable. As a result, at the junction of traditional sciences of language there is a corpus of new modern areas of linguistics. One of the important and promising areas of geolinguistic research in areal phraseology is the systematic study of the phraseological structure of language in the dialect continuum.

The article considers phraseological variants of the component “stork” as lexical and grammatical varieties of phraseological unit, which, given the identity of general meaning and preservation of the figurative basis allow synonymous replacement of components, modification of their ordinal arrangement and grammatical forms. Awareness of the correlation of the area or language with a certain space – a territory that is outside the main distribution of the language (dialect) allowed to focus on the linguistic territory. Note that variant variations are much more actively detected in areas of geographical contiguity of the functioning of areal phraseological units, as the phraseological level is subject to no less (and possibly greater) influences of ascertaining systems than phonetics, morphology or syntax.

Comparative study of phraseological units of Western Polisia in the Ukrainian dialect continuum has the task of identifying and studying their common and distinctive features, first of all elucidating their semantic correlation, reproducing with the help of phraseological analogues or ascertaining non-equivalence followed by reproducing their content as accurately as possible by means of another dialect. The variability of phraseological units is a consequence of constant intralingual changes in the living life of language units or the action of extralinguistic factors, ie their narrower or broader situational or constant social context, which includes the phenomenon of the frontier.

Keywords: linguogeography, dynamics of language units, phraseological unit.

© Мацюк З., 2021 р.

© Фенко М., 2021 р.

© Kułak Maciej Tadeusz, 2021 р.

Зоряна Мацюк – кандидат філологічних наук, доцент кафедри філологічних дисциплін з методиками викладання Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, Луцьк, Україна; Zoriana_Matsiuk@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0001-7915-742X>

Zoriana Matsiuk – PhD. in Philology, Assistant Professor of the Department of Philological Studies and Methodology of their Teaching, Lesya Ukrainka Eastern European National University, Lutsk, Ukraine; Zoriana_Matsiuk@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0001-7915-742X>

Марія Фенко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри філологічних дисциплін з методиками викладання Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, Луцьк, Україна; maria_fenko@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0003-2000-2348>

Maria Fenko – PhD. in Philology, Assistant Professor of the Department of Philological Studies and Methodology of their Teaching, Lesya Ukrainka Eastern European National University, Lutsk, Ukraine; maria_fenko@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0001-7915-742X>

Мацей Тадеуш Кулак – головний редактор журналу «EduFakty – Uczę Nowocześnie», віцепрезидент Інституту пам'яті та культурної спадщини східного пограниччя (Варшава, Республіка Польща); maciej.kulak@edufakty.pl; <https://orcid.org/0000-0003-3430-0645>

Maciej Tadeusz Kulak – Editor-in-chief of the journal «EduFakty – I teach modernly», Vice-president of the Institute of Remembrance and Heritage of the Borderlands in Warsaw (Warsaw, Republic of Poland); maciej.kulak@edufakty.pl; <https://orcid.org/0000-0003-3430-0645>